

FRAZEMI – IZGUBLJENI U PRIJEVODU (TRANSLATOLOŠKA ANALIZA ROMANA *MISIJA* LONDON ALEKA POPOVA)

ANA VASUNG

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3, Zagreb

avasung@m.ffzg.hr

UDK: 811.164.42 * 811.163.2 *

81.255.4

DOI: 10.15291/csi.4808

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 25. 3. 2025.

Prihvaćen za tisak: 20. 6. 2025.

U prevoditeljskoj praksi, posebice u književnome prevodenju, jedan od zahtjevnijih zadataka jest prevodenje frazema. U potrazi za odgovarajućim prijevodnim ekvivalentom, prevoditelj poseže za različitim tipovima međujezične ekvivalencije. U radu se daje pregled postojećih tipologija na frazeološkoj razini i predlaže razlikovanje potpune, djelomične, semantičke i nulte ekvivalencije. Središnji dio rada donosi analizu prijevoda frazema u hrvatskome izdanju bugarskoga romana *Misija London* Aleka Popova. Analizom je obuhvaćeno ukupno 90 primjera u kojima se frazemi javljaju u izvorniku i/ili u prijevodu, pri čemu se uvodi razlika između frazeološkoga i nefrazeološkoga prijevoda kako bi se utvrdilo koliko je frazema u prijevodu izgubljeno, odnosno u kojoj je mjeri došlo do neutralizacije prijevoda. Frazeološkim prijevodnim postupcima prevedeno je ukupno 68 frazema (prijevod potpunim ekvivalentom, prijevod djelomičnim ekvivalentom, doslovni prijevod, prijevod semantičkim ekvivalentom i kompenzacija). Nefrazeološkim su postupkom prevedena 22 frazema, i to parafraziranjem, pri čemu je 9 frazema prevedeno nemarkiranim izrazima, odnosno 9 je frazema u prijevodu izgubljeno. S obzirom na to da su oni donekle nadoknađeni kompenzacijom (4 frazema), prevoditeljica je uspjela ostvariti jednak efekt u prijevodnome tekstu. Na temelju izložene translatološke analize, u radu se iznose prevodilački postupci, s osvrtom na njihove prednosti i mane te učinak na sam prijevod. Zaključno, rad naglašava važnost prevoditeljske kompetencije i frazeološkoga znanja, uz potrebu za kvalitetnijom leksikografskom obradom frazema kako bi se olakšao rad prevoditelja i osigurala veća prirodnost prijevoda.

KLJUČNE RIJEČI:

bugarski jezik, frazem, hrvatski jezik, prevodenje, translatoologija

1. Uvod

Kad je riječ o problemima na koje prevoditelj nailazi u književnome prevođenju (ali ne samo i isključivo u književnome), najčešće se navodi prevođenje frazema (uz primjerice prevođenje elemenata kulture, imena, jezičnih varijeteta i sl.). Marojević (1988: 28) tako tvrdi da „prevođenje frazeoloških izraza predstavlja jedan od najsloženijih problema umetnosti prevođenja na teorijskom i praktičnom planu”, Pavlović (2015: 89) navodi da su frazemi „čest izvor nepodudarnosti među jezičnim sustavima”, a i frazeolozi ističu „otežanu mogućnost prevođenja frazema” (Vidović Bolt 2006: 63) pa čak i „neprevodivost na druge jezike”, ali kao osobinu koju je „teško držati za obveznu” (Menac 1994: 161). Autori prvoga frazeološkog rječnika predgovor završavaju rečenicom: „Stoga je frazeologiju jednoga jezika, osobito njezin nacionalni dio, vrlo teško, ponekad i nemoguće, uspješno prevoditi na druge jezike” (Menac i sur. 1993: 7). Pojam *nacionalnoga* često se provlači kroz frazeologiju razdvajajući frazeologiju (kao ukupnost frazema) na nacionalnu, onu koja je nastala u okviru jezika u kojem se upotrebljava, i internacionalnu, koja uključuje frazeme zajedničke europskim jezicima. Potonjih je naravno više i prilikom njihova prevođenja prevoditelji uglavnom ne nailaze na poteškoće.

Praksa nam pokazuje da se frazemi (i nacionalni i internacionalni), više ili manje uspješno prevode na strane jezike, ne samo u književnosti već i u svim drugim vrstama tekstova te u različitim medijima (npr. u audio-vizualnom prijevodu). Osim toga, jezikoslovci, ponajprije oni koji se bave translatologijom i/ili frazeologijom, proučavaju i analiziraju različite postupke prevođenja frazeoloških jedinica, a potom ih klasificiraju i definiraju kako bi prevoditeljima olakšali taj „prevoditeljski kamen spoticanja”, kako ga naziva Vidović Bolt (2019: 345).

U ovome ćemo se radu osvrnuti na već postojeće klasifikacije postupaka i strategija, ponuditi neke nove, a potom ih ilustrirati na primjerima iz prijevoda bugarskoga romana *Misija London* Aleka Popova na hrvatski jezik, koji je u prijevodu Ksenije Banović objavljen 2010. godine. Cilj je ove analize utvrditi prednosti i mane različitih postupaka, predložiti neka drugačija rješenja na konkretnim primjerima i u konačnici ukazati na složenost odnosa ekvivalentnih frazema u dvama jezicima, kao i odnosa frazema prema prijevodnom (kon)tekstu.

2. PRIJEVODNA EKVIVALENCIJA

Ključno translatološko pitanje, a ujedno i ključno pitanje svakoga tko se uhvatio u koštac s prijevodom, jest pitanje prijevodne ekvivalencije. Odnosno, kako ističe Ivir,

„ekvivalencija je središnje pitanje teorije prevođenja – moglo bi se reći da je teorija prevođenja teorija o tome što je ekvivalencija i kako se ona postiže u procesu prevođenja” (Ivir 1991–1992: 88). Ekvivalencija se iznjedrila kao dominantna paradigma u razvoju translatologije 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća. Teorije ekvivalencije primarno nastaju pod utjecajem kontrastivne lingvistike, koja je u svojim počecima bila usmjerena na usporedbu jezičnih sustava (na svim razinama) kako bi se utvrdile sličnosti i razlike, a time i predvidjele teškoće u učenju jezika. U okviru translatologije autori polaze od pretpostavke da između izvornika i prijevoda postoji odnos jednake vrijednosti koji nazivaju prijevodnom ekvivalencijom (Pavlović 2015: 31). Autori koji djeluju u okviru ove paradigme vrlo su rano uvidjeli potrebu za razlikovanjem usporedbe na razini jezičnih sustava od usporedbe na razini stvarnosti jezične komunikacije u konkretnim situacijama, odnosno na razini teksta. De Beaugrande uvodi pojam tekstualne ekvivalencije jer se ekvivalencija ne ostvaruje na razini rečenice, nego na razini teksta koji ima različite ciljeve i implikacije (De Beaugrande 1978: 98 prema Jovanović 2015: 94). S translatološkoga aspekta, osporava se mogućnost potpune prijevodne ekvivalencije (kojoj ipak valja težiti), a prihvaća se određeni stupanj prijevodnih pomaka i mogućnost postizanja ekvivalencije na raznim jezičnim razinama i u raznim stupnjevima (Pavlović 2015: 31). Ovisnost teksta o kontekstu najbolje opisuju pojmovi koje uvodi Catford, on naime razlikuje formalnu korespondenciju koja se tiče jezika kao sustava i tekstnu ekvivalenciju koja se tiče realizacije konkretnog teksta, gdje se prevođenje zapravo i događa (Catford 1965: 27 prema Pavlović 2015: 45). Prema Catfordu, formalni korespondent je svaka kategorija ciljnoga jezika (svaka jedinica, struktura ili element strukture) za koju se može reći da zauzima, što je moguće bliže, jednako mjesto u ekonomiji ciljnoga jezika kao ono koje je određena kategorija izvornoga jezika zauzimala u izvornome jeziku. S druge strane, tekstni ekvivalent je bilo koji tekst ili dio teksta na ciljnom jeziku za koji se može reći, u konkretnoj situaciji, da je ekvivalent određenoga teksta (Catford prema Pavlović 2015: 45). Na istom je tragu i Nida koji tvrdi da „ukupan efekt prijevoda može biti relativno blizak izvorniku, ali ne može postojati identičnost u pojedinostima” (Nida 1964/2000: 129 prema Pavlović 2015: 46). Nadalje, Nida također razlikuje dvije vrste ekvivalencije, formalnu i dinamičnu. Formalna ekvivalencija odnosi se na samu poruku, na formu i na sadržaj teksta. Prevoditelj nastoji postići da poruka u jeziku primatelju odgovara što je više moguće različitim elementima izvornoga jezika i nastoji što doslovnije i smislenije reproducirati formu i sadržaj izvornika. Nasuprot tomu, dinamična ekvivalencija temelji se na načelu ekvivalentnoga efekta, tj. da efekt koji prijevod ima na ciljne primatelje bude što sličniji efektu koji je izvorni tekst imao na izvorne primatelje. Takav prijevod teži za potpunom prirodnošću izražavanja i orijentiran je prema primatelju. Između tih dvi-

ju ekvivalencija postoji i niz drugih srednjih mogućnosti koje ovise o naravi poruke, namjeri autora i vrsti publike (Nida 1964/2000: 136 prema Pavlović 2015: 47). Od hrvatskih autora valja spomenuti Ivira koji, na tragu Catforda i Nide, razlikuje formalnu korespondenciju koja se uspostavlja na razini jezičnih sustava, i prijevodnu na razini komunikacijskih sustava (Ivir 1984: 85). Mnogi autori kasnije razrađuju klasifikaciju ekvivalencije. Koller predlaže razlikovanje denotativne ekvivalencije, konotativne ekvivalencije, tekstno-normativne ekvivalencije, pragmatičke te formalne ili ekspresivne ekvivalencije (Koller 1979: 187 prema Pavlović 2015: 50), a Baker ekvivalenciju promatra na razini riječi, na gramatičkoj razini, tekstualnoj i pragmatičkoj (Baker 1992: 93). Ekvivalenciju stoga valja shvatiti kao dinamičan odnos jezičnih elemenata, ovisan o komunikacijskom činu u kojemu se ostvaruje, i to na više razina.

3. FRAZEMSKA EKVIVALENCIJA

U frazeologiji se pitanje ekvivalencije razmatra u okviru kontrastiranja frazema različitih jezika na temelju podudarnosti izraza i značenja, pri čemu se tipologija vodi stupnjem podudarnosti leksemskih sastavnica (strukture frazema) i semantike frazema (Čagalj i Svitkova 2014, Nedkova 2003, Turk i Opašić 2008, Vidović Bolt 2018). Vidović Bolt (2018: 1202–1204) ističe da je tripartitna podjela na potpune (apsolutne), djelomične (parcijalne) i nulte frazemske ekvivalente tradicionalna tipologija frazemske ekvivalencije koja se naslanja na rusku frazeološku školu. Za translatološke je postupke prikladnija četverodijelna tipologija koja uključuje i paralelnu (ili semantičku) frazemsku ekvivalenciju (Vidović Bolt 2018: 1204).

Prošireni model ekvivalencije, koji osim lingvističkih uključuje i kulturološke i pragmatičke parametre, iznosi i Nedkova koja modificira model V. G. Gaka (1997) primijenjen u analizi biblizama u ruskom i francuskom jeziku (Nedkova 2014: 3). Ekvivalenciju bugarskih i srpskih frazema sa zoonimskom sastavnicom utvrđuje na tri razine: na planu sadržaja, planu izraza i na planu funkcioniranja. Na planu sadržaja razlikuje ekvivalente koji se podudaraju u svim jezičnim elementima i analoge, kod kojih je prisutna potpuno ili djelomično različita slika. Na planu izraza razlike mogu biti kvantitativne i kvalitativne. Kvantitativne se odnose na leksičko-gramatičke razlike koje se ostvaruju dodavanjem ili ispuštanjem riječi, a kvalitativne su razlike u gramatičkim oblicima (primjerice u jednom je jeziku frazemska sastavnica u jednini, a u drugome je u množini). Na planu funkcioniranja Nedkova (*ibid.*) utvrđuje razlike između forme i sadržaja. Tako isti frazem u uspoređivanim jezicima može imati različito značenje ili obrnuto, isto se značenje izražava frazemima različitog sastava.

U prvom slučaju radi se o potpunom strukturnom podudaranju frazema koji su značenjski različiti, tj. lažnim prijateljima u frazeologiji, dok je u drugom slučaju riječ o semantičkoj ekvivalenciji (Nedkova 2014: 3).

Svjesni da je frazemsku ekvivalenciju nemoguće izjednačiti s kontekstualno uvjetovanom prijevodnom ekvivalencijom na frazeološkoj razini, u analizi prijevodnih postupaka uzimamo u obzir klasifikaciju koja uključuje četiri tipa ekvivalencije (Vidović Bolt 2018, Vasung 2024):

- (1) potpune ili strukturno-semantičke ekvivalente, npr. *izgubiti / gubiti tlo pod nogama* – *изгубвам изгубя почва* <под краката си>
- (2) djelomično strukturne ekvivalente ili relativne ekvivalente podudarna značenja, npr. *staviti/stavljati na kocku što* – *поставям на карта*
- (3) semantičke ekvivalente, npr. *iza <čijih> leđa* [*govoriti, raditi i sl.*] – *през главата на някого*;
- (4) nultu ekvivalenciju tj. bezekvivalentne frazeme, npr. *0* – *гледам сеур*.

Tipovi frazemske međujezične podudarnosti mogu biti koristan alat u prevođenju, ali uz napomenu da, s translatoškog aspekta, frazeološki parnjaci definirani samo na strukturnoj i semantičkoj razini odgovaraju formalnim ekvivalentima i tek se uvođenjem dodatnih jezičnih razina može govoriti o prijevodnim ekvivalentima.

Osim podudaranja u leksičkom sastavu, gramatičkoj strukturi i značenju, za uspješan odabir prijevodnih ekvivalenata valja uključiti i druge faktore: stilske registre, područnu i vremensku raslojenost, ograničenost uporabe itd., odnosno sve faktore koji utječu na *ekvivalentni efekt* kojemu se prijevodu teži.

4. POSTUPCI PREVOĐENJA FRAZEMA

U jednom od prvih translatoških radova objavljenih u Bugarskoj, Vlahov i Florin navode da je osnovno pravilo da se frazem prevodi frazemom, i dalje da „svaki prevoditelj treba stremiti takvom prijevodu kao idealu; i tek kad se uvjeri da je frazeološki prijevod nemoguć ili nesvrishodan u odgovarajućem kontekstu, može tražiti druge puteve” (Vlahov i Florin 1990: 175).

Postoje i neki preduvjeti uspješnom prevođenju frazema. Prije svega, to je dobro poznavanje frazeološkog fonda obaju jezika (u teorijskom i praktičnom smislu), zatim umijeće prepoznavanja frazema u tekstu, dešifriranje figurativnosti frazema u kontekstu te prevodilačko umijeće koje podrazumijeva prenošenje značenja frazema, ali

i njegove ekspresivno-stilističke funkcije u drugi jezični sustav. Zamke na koje prevoditelj na tom putu može naići su: homonimija slobodne i frazeološke sveze riječi, frazemi-lažni prijatelji, kulturnospecifični frazemi (koji su nositelji kulturoloških asocijacija i konotacija kod izvornih govornika), autorske metafore (koje može biti teško razlučiti od konvencionaliziranih metafora, tj. frazema) i sl.

O složenosti prevođenja frazema govore i brojne taksonomije strategija, tj. postupaka prevođenja. Baker (1992: 85 – 93) izdvaja sljedeće postupke za prevođenje frazema: (1) upotreba postojećeg frazema slične forme i sadržaja, (2) upotreba postojećeg frazema sličnog sadržaja, a različite forme, (3) parafraza, (4) potpuno izostavljanje frazema i (5) kompenzacija. Čagalj (2022: 57) navodi da je u prijevodnoj praksi zabilježeno i kalkiranje, koje podrazumijeva doslovan prijevod frazema, dok Vidović Bolt (2019: 350), uz spomenute, navodi i mogućnost prijevoda jednom riječju ako se njome može opisati značenje frazema. Taj ćemo postupak uključiti u našu klasifikaciju kao postupak prijevoda parafrazom, s obzirom da i parafraza može biti jednorječna jedinica. Baker kao jedan od postupaka navodi i izostavljanje frazema (Baker 1992: 93). To je metoda eliminacije izraza iz ishodišnoga teksta za koji Pavlović tvrdi da je opravdan jedino u podslavljanju pri kojem je nužno skraćivanje teksta (Pavlović 2015: 92), odnosno kad je riječ o prostornim i vremenskim ograničenjima (npr. u usmenom prevođenju). U književnom prevođenju ovaj postupak nije poželjan jer ne samo da neutralizira prijevod nego ga i osiromašuje jer izostavlja obavijest koja je u izvorniku iskazana frazemom.

Kombinacijom i prilagodbom gore navedenih postupaka za potrebe ovoga rada predlažemo klasifikaciju koja razlikuje frazeološki i nefrazeološki prijevod, pri čemu frazeološki čine postupci: (1) prijevod potpunim frazemskim ekvivalentom, (2) prijevod djelomičnim frazemskim ekvivalentom, (3) prijevod semantičkim ekvivalentom, (4) doslovni prijevod frazema i (5) kompenzacija, a nefrazeološkim smatramo (6) prijevod parafraziranjem frazema, i to markiranom ili nemarkiranom parafrazom.

4.1. PRIJEVOD POTPUNIM FRAZEMSKIM EKVIVALENTOM

Potpuni (apsolutni) frazemski ekvivalent je frazem u ciljnom jeziku koji je podudaran na leksičkoj i strukturno-gramatičkoj razini, u značenju, slikovitosti i stilskom registru (Vidović Bolt 2018: 1202-1204, Vasung 2024: 288). Valja uzeti u obzir da su kod apsolutnog ekvivalenta moguća odstupanja u formalnim obilježjima, ali ona su uglavnom rezultat tipoloških razlika u gramatici (primjerice analitizma bugarskoga jezika naspram sintetizma hrvatskoga jezika), različitih ortografskih normi ili pak varijantnosti frazema, koja se ostvaruje u kontekstu, stoga ih ne smatramo relevantnima

(Vasung 2024: 288, Čagalj 2021: 63, Vidović Bolt 2014: 1203). I Pavlović (2015: 90) upozorava na neke potencijalne razlike: u registru, u asocijativnim značenjima sastavnica frazema te učestalosti frazema u jednom i u drugom jeziku.

4.2. PRIJEVOD DJELOMIČNIM FRAZEMSKIM EKVIVALENTOM

Djelomični frazemski ekvivalent jest frazem istovjetnog značenja te jednake ili vrlo slične slikovitost, tj. identične motivacije, a s tim u vezi i manjim razlikama na leksičkom i strukturno-gramatičkom planu (razlika primjerice može biti samo u jednoj sastavnici). I tu se kao jedan od potencijalnih problema može javiti učestalost frazema te različita stilska obilježnost (Vasung 2024: 290).

4.3. PRIJEVOD SEMANTIČKIM EKVIVALENTOM

Semantički je ekvivalent frazem istoga ili bliskoga značenja koji se na formalnoj razini ni u čemu ne podudara. Pri tome se podrazumijeva i različita motivacija i slikovitost frazema, a potencijalno i stilska i čestotna asimetrija (Vasung 2024: 291). S obzirom na to da je moguć veći broj značenjski ekvivalentnih frazema u ciljnom jeziku, bolji su izbor oni frazemi koji pripadaju istom stilskom registru, odnosno oni koji će u prijevodu ostvariti ekvivalentan učinak na recipijenta.

4.4. DOSLOVNI PRIJEVOD FRAZEMA

Pri doslovnom prijevodu frazema, odnosno kalkiranju, koje je jedan od načina posuđivanja frazema (Čagalj 2021: 64), frazem iz izvornoga jezika prevodi se po principu – sastavnica po sastavnica, tj. svaka se komponenta pojedinačno prenosi u ciljni jezik, naravno vodeći računa o prilagodbi fonološkim, grafemskim i morfološkim normama jezika prijevoda. Prevoditelj poseže za ovom strategijom ako je procijenio da bi recipijent mogao razumjeti frazem jer posjeduje potrebno znanje, drugim riječima, frazem je dovoljno proziran što omogućuje njegovo dešifriranje i u tome mu pomaže kontekst u kojem se nalazi.

4.5. KOMPENZACIJA

Postupkom kompenzacije nadoknađuje se izostavljanje frazema na nekom drugom mjestu u tekstu, kako bi se zadržalo bogatstvo književnoga teksta odnosno sveukupni stilistički efekt (Pavlović 2015: 92). Iako se, u slučaju kompenzacije, frazem javlja na

mjestu na kojem u izvorniku ne postoji, definiramo ga kao frazeološki postupak jer njime u principu nastaje novi frazem u tekstu.

Pod strategijom nefrazeološkoga prijevoda podrazumijevamo postupke koji prevoditelju stoje na raspolaganju u slučajevima nulte ekvivalencije, tj. bezekvivalentnih frazema. Ipak, i nefrazeološkim se prijevodom može izbjeći neutralizacija teksta odabirom figurativnih jezičnih jedinica ili kompenzacijom frazema koji su *izgubljeni u prijevodu*.

4.6. PRIJEVOD PARAFRAZIRANJEM

Parafraziranje je postupak pri kojemu se frazem u ciljnom jeziku zamjenjuje rečenicom koja prenosi sličnu misao drugim jezičnim sredstvima (dakle ne frazemima) (Pavlović 2015: 91), odnosno dolazi do eksplicitnog definiranja značenja frazema. Opisne parafraze mogu biti jednorječne ili višerječne, markirane ili nemarkirane (Čagalj 2021: 63). Primjerice, markiranom opisnom parafrasom mogu se očuvati stilska obilježja, dok se nemarkiranom parafrasom prijevod u većoj mjeri neutralizira što u konačnici osiromašuje tekst.

5. ANALIZA FRAZEMA EKSCERPIRANIH IZ ROMANA *MISIJA LONDON* ALEKA POPOVA U PRIJEVODU KSENIJE BANOVIĆ

U hrvatskome izdanju romana *Misija London* zabilježeno je ukupno 90 primjera u kojima se frazem pojavljuje, dok u izvorniku bilježimo 86 primjera. Broj frazema u izvorniku i u prijevodu nije podudaran jer je u 4 slučaja primijenjen postupak kompenzacije.

U klasifikaciji postupaka poredak je sljedeći:

- 1) Frazeološki prijevod:
 - prijevod potpunim ekvivalentom – 35 primjera
 - prijevod djelomičnim ekvivalentom – 16 primjera
 - prijevod semantičkim ekvivalentom – 8 primjera
 - kompenzacija – 4 primjera
 - doslovni prijevod – 5 primjera.
- 2) Nefrazeološki prijevod
 - prijevod parafraziranjem – 23 primjera (13 primjera markiranom frazom i 9 primjera nemarkiranom parafrasom).

S obzirom na značajan broj frazema u analiziranome romanu, u nastavku rada za svaki postupak na početku navodimo sve primjere (u zgradama je navedena stranica na kojoj se frazem nalazi), ali se posebno osvrćemo na one za koje smatramo da su zanimljivi i da ih treba prokomentirati kako bismo istaknuli neke probleme na koje prevoditelj nailazi u traganju za odgovarajućim frazemom. Isto tako, ukazat ćemo i na neke propuste u prijevodu.

5.1. ПРИЈЕВОД ПОТПУНИМ ФРАЗЕМСКИМ ЕКВИВАЛЕНТОМ

че не е загубил ума си (15) – *što nije izgubio razum* (12); *може би затова се вкопчи в тази сламка* (22) – *možda se zato uhvatio za tu slamku* (20); *много вода беше изтекла* (22) – *mnogo je vode isteklo* (20); *Коста Баничаров свали маската на непукизъм и нахалство* (25) – *Kosta Gibaničarov skinuo je masku „bolimeuho” i bezobraštine* (23); *надомъкнат се от кол и въже* (25) – *dovuku se s kosa i konopca* (23); *злите езици твърдяха* (29) – *zli jezici tvrdili su* (26); *лошо му се пише* на Кишев (34) – *loše mu se piše* (31); *въпросът не е да съберам хора от кол и въже* (34) – *ne radi se o tome da se skupe ljudi s kosa i konopca* (31); *изгубили здрава почва под краката си* (44) – *su izgubili tlo pod nogata* (41); *си слагаме главите в торбата* (46) – *stavljamo svoje glave u torbu* (43); *губи нишката на речта му* (56) – *gubi nit njegova govora* (53); *и без нея гримьорната се пръскаше по шевовете* (65) – *garderoba je i bez nje pisala po šavovima* (62); *животът в посолството течеше на широка нога* (75) – *kad se u veleposlanstvu živjelo na visokoj nozi* (73); *до два месеца да е на линия!* (84) – *za dva mjeseca da je na liniji* (81); *че си хванал Господа за брадата* (101) – *da si uhvatio Boga za bradu* (98); *налагаше се да държи под око* (104) – *morao je držati na oku* (101); *че са излезли с едни гърди пред бившите си съюзници* (105) – *jer su bili za prsa ispred svojih bivših saveznika* (102); *зеленият шлифер бе потънал вдън земя* (110) – *zeleni mantil propao je u zemlju* (108); *беше налпала въдицата* (117) – *uhvatila se na udicu* (113); *беше притиснат до стената* (142) – *bio je pritisnut uza zid* (140); *потъна сякаш вдън земя* (142) – *kao da je u zemlju propao* (144); *беше с вързани ръце* (150) – *imaо je vezane ruke* (147); *беше крайгълният камък на менюто им* (161) – *bila je kamen temeljac njihova jelovnika* (157); *отърва се на косъм* (164) – *izvukli smo se za dlaku* (160); *престана да си бърка носа в работата му* (181) – *prestala gurati nos u njegov posao* (176); *откъдето дърпаше конците* (183) – *odakle je vukao konce* (178); *мисли се въртяха в кръг* (189) – *misli vrtjele su se u krug* (184); *можете да ме водите за носа*

(245) – *me možete vući za nos* (237); да хвърлите вината върху дребните пуби (247) – *da svalite krivicu na sitne ribe* (240); се въртеше с пълна пара (253) – *radila je punom parom* (245); какъв урок ни даде тя всъщност (257) – *kakvu nam je lekciju zapravo očitila* (249); беше стигнало до задънена улица (274) – *je istraga stigla do slijepe ulice* (267); по петите сме им (280) – *za petama smo im* (273); разговаряха на четири очи (281) – *razgovarali su u četiri oka* (274); инцидент хвърля сянка върху цялото събитие (283) – *incident baca sjenu na cijeli događaj* (276).

- (1) Много вода беше изтекла през тия две години. (22. str.)
Mного je vode isteklo u te dvije godine. (20. str.)

Za bugarski frazem *много вода изтече* (ще изтече) от някога (до някога) u рјечнику nalazimo ekvivalent *puno (mnogo) je vode proteklo* <*Savom (rijekom i sl.)*>. U пријеву је забилежена интерференција, под утјецajem језика оригинала, преводитељска дословно преводи бугарски глагол *изтека* хрватским *истећи* који се u хрватском језику често веже уз појам времена, али сматрамо да би бољи избор био глагол *протећи* који је и саставница лексикогрaфски регистраногa фразема. Овај нам примјер показује да је и код потпуних еквивалената врло важно користити се рјечником како би се утврдио конвенционализован облик фразема и остварила природност пријеву.

- (2) Надомъкнат се от кол и вѣже, наплюскат се, осерат всичко, после хайде чисти след тях! – нареждаше тя, мъкнейки камара чинии към кухнята. (25. str.)
Dovuku se s koca i konopca, naljoskaju se, useru sve, pa poslije hajde ti čisti za njima! – nabrajala je vukući gomilu tanjura u kuhinju. (23. str.)

Bugarskim frazemom *от кол и <от> вѣже*, kao i hrvatskim <*ljudi*> *s koca i konopca*, opisuju se ljudi svakakve prošlosti, skitnice, probisvijeti. Ipak, u kontekstu frazem nije upotrijebljen u рјечнички забилеженом значењу, nego se u kolokaciji s глаголом *надомъкна се* priziva значење фразема, тј. dolazi do модификације фразема и на структурној и на семантичкој разини. U пријеву је правилно употребљен одговарајући frazem уз глагол *dovući se*. Ipak, valja uzeti u obzir da učestalost фразема nije jednaka u oba језика.¹

¹ Prema Vasung (2024: 290), u hrvatskome je navedeni frazem dio pasivnog frazeološkog fonda. Prema podacima iz mrežnih korpusa u bugarskome je korpusu broj pojavnica bugarskoga фразема 396, odnosno 0.47 *per million*, dok је u hrvatskome 54 odnosno 0.04 *per million*.

- (3) Впрочем това не беше съвсем далеч от истината: особено в недалечното минало, когато животът в посолството течеше на широка нога, по тоталитарному.

Iako to nije bilo sasvim daleko od istine: osobito u bliskoj prošlosti, kad se u veleposlanstvu živjelo na visokoj nozi, na totalitarni način.

I ovaj nam primjer potvrđuje da tipologiji potpune ekvivalencije treba pristupiti uz dozu fleksibilnosti. U primjeru je bugarski frazem *живея на широка нога* opravdano preveden hrvatskim ekvivalentom *živjeti na visokoj (velikoj) nozi*. Strukturnu razliku čini pridjev *širok* u bugarskome frazemu nasuprot pridjevima *visok* ili fakultativno *velik* u hrvatskome, što ne smatramo relevantnom razlikom kojom bi se narušila jednakost frazema. Ono što je presudno, u ovom slučaju, jest slikovitost odnosno motivacija frazema. U bugarskome je frazemu veza s motivacijom jača,² dok je u hrvatskome ona izbljedjela pa je veličina, tj. širina cipele (noge) zamijenjena visinom, tj. potpeticom.

- (4) Налагаше се да држи под око и служителите си, които се суетяха като хиени край силните на деня и само дебнеха момент да го злепоставят. (104. str.)

Morao je držati na oku i svoje službenike koji su kao hijene kružili oko moćnika i samo su vrebali pogodan trenutak da ga ugroze. (101. str.)

Iako na strukturnoj razini u frazemima *držati na oku* koga što i *държа под око* imamo različite prijedloge, takvo formalno razlikovanje ne narušava apsolutnu podudarnost frazema, jer proizlazi iz prirode samih jezika, tj. jezičnih pravila. U bugarskome je sustav prijedloga, zbog nepostojanja sintetičke deklinacije, složeniji u odnosu na hrvatski jer prijedlozi, u većoj mjeri, služe za iskazivanje padežnih odnosa. S obzirom na to da su oba frazema strukturno i značenjski analogni, svakako je riječ o potpunim ekvivalentima. U translatološkoj analizi bilježimo i druge slične primjere potpunih ekvivalenata s različitim prijedlozima: *biti za petama komu* – *no nemume съм, за dlaku* – *на косъм*, *i četiri oka* – *между четири очи*, *baciti sjenu* na koga, *na što* – *хвърля сянка върху някого или нещо*, *pritisnuti uza zid koga* – *притискам притисна до стената* някого.

² O porijeklu frazema pisao je Šipka (2017: 167). Frazem je nastao u Francuskoj u 15. stoljeću kada je postojao običaj da se staleška pripadnost iskazuje veličinom cipele pa su bogatiji nosili velike cipele. U hrvatskome je frazemu s vremenom došlo do promjene slike pa je širina cipele zamijenjena visinom, tj. potpeticom.

(4) И без нея гримьорната се пръскаше по шевовете. (65. str.)

Garderoba је i без nje pucala po šavovima. (62. str.)

Frazemi gotovo podudarnoga leksičkog sastava *pucati po* <svim> *šavovima* i *пръска се по шевовете* razlikuju se u gramatičkoj strukturi. U bugarskome je riječ o povratnome glagolu *пръска се* koji se u sastavu frazema koristi bezlično, dok je u hrvatskome frazemu glagol u infinitivu, što znači da se u kontekstu može pojaviti u raznim oblicima. Prema podacima iz rječnika i značenje frazema je različito. Značenje je bugarskoga frazema prostorno i njime se opisuje prostor koji je ispunjen, u kojemu nema mjesta, dok za hrvatski ekvivalent rječnik (HFR 2014) navodi dva značenja: 1. biti u stanju velike živčane napetosti, 2. biti u lošem stanju, propadati. Kada bismo se vodili rječnički registriranim značenjima, ovo bi bio primjer frazeoloških lažnih prijatelja. Ipak, prema primjerima upotrebe iz mrežnog korpusa, hrvatski se frazem rabi u značenju podudarnom bugarskomu ekvivalentu, i to vrlo učestalo. Stoga, prilikom prevođenja treba imati na umu da nisu sva značenja rječnički registrirana i da se frazemska značenja ostvaruje u kontekstu, kao i samo prevođenje.

Izdvojeni primjeri prijevoda potpunim ekvivalentom potvrđuju da je gotovo pa nemoguće ostvariti apsolutno podudaranje na značenjskoj, formalnoj i funkcionalnoj razini. Za sve detektirane primjere uočena je asimetrija na jednoj ili više razina. Neke su razlike rezultat inherentnih jezičnih obilježja, dok su druge uvjetovane vremenskom ili prostornom raslojenošću.

5.2 PRIJEVOD DJELOMIČNIM FRAZEMSKIM EKVIVALENTOM

обитава резиденцията *от незапомнени времена* (16) – živi u rezidenciji *od pamtivijeka* (13); на младини *бе ял доста пердах* (20) – je u mladosti *popio dosta batina* (17); *не беше за неговата уста лъжица* (22) – je bio *preveliki zalogaj za njega* (19); които паразитстваха на гърба на държавата (31) – koji su parazitirali *na državnoj grbači* (28); *вие май не сте в час* (34) – vi, izgleda, *niste u toku* (31); той гледаше с *четири очи* (42) – gledao je *širom otvorenih očiju* (38); *трябва обаче да си отваряте очите на четири* (58) – ali *morate širom otvoriti oči* (56); *попита той, блед като платно* (110) – *upitao je, blijed kao krpa* (107); *спря на място като закован* (111) – se *zaustavio u mjestu, kao ukopan* (108); *разбрахме се от половин дума* (132) – *razumjeli smo se u pola riječi* (129); *каузата си струва борбата и унижението до последната капка* (171) – za to *vrjedi boriti i ponižavati do posljednjeg daha* (167); *беше затънал в нея до уши* (223) – *utonuo je u nju do guše* (216);

графикът е запълнен *до дупка* (228) – *raspored popunjen do vrha* (221); *че си е обрала крушите* оттам (241) – *što je pokupila svoje krpice otamo* (234); караха Бари да *мята погледи като мълнии* (263) – *tjerali su Barryja da ih strijelja pogledom* (256); да *поставиш на карта* националните интереси (285) – *da staviš na kocku nacionalne interese* (278).

- (1) Не се съмняваше в онова, което винаги бе знаел: че има срећу себе си шайка негодници, които паразитстваха на грѣба на дрѣжавата. (31. str.)
Nije sumnjao u ono što je oduvijek znao: da nasuprot sebi ima bandu hulja koja je parazitirala na дрѣжавној grbači. (28. str.)

Iako bi se na prvi pogled moglo zaključiti da je riječ o frazemima jednakoga leksičkog sastava koji se razlikuju prema morfološkim karakteristikama (bugarski *на грѣба* i hrvatski koji je registriran kao glagolski frazem *biti (živjeti) na* čijoj *grbači*), jedna od sastavnica je tzv. lažni prijatelj što i sam frazem čini djelomičnim ekvivalentom. Naime, u bugarskome jeziku leksem *грѣб* označava leđa, stoga bi doslovni prijevod frazema glasio: *na leđima дрѣжаве*. Prevoditeljica se ipak odlučila bugarski frazem превести učestalijim oblikom frazema, koji u hrvatskome ima veći stupanj markiranosti pod utjecajem negativno obilježenog leksema *grbača*.

- (2) Готвачът нямаше нищо против – заплатата му беше мизерна и той гледаше с четири очи да припечели някоя и друга лира отгоре. (42. str.)
Kuhar nije imao ništa protiv – plaća mu je bila mizerna i gledao je širom otvorenih očiju da zaradi još koju funtu. (38. str.)

U prijevodu frazema *гледам с четири очи* upotrijebljen je hrvatski ekvivalent *otvorenih očiju* značenja ‘pomno, pažljivo, promišljeno’. Ipak, riječ je o djelomičnim ekvivalentima na razini slikovitosti (pa time i na leksičko-strukturnoj razini) jer su u pozadini bugarskoga frazema četvore очи, i slika je intenzivnija, dok su u hrvatskome очи širom otvorene. Ipak, i u hrvatskoj frazeologiji postoji frazem jednake slike, ali slabe učestalosti, *otvoriti / otvarati četvere (četvore) очи* značenja ‘pažljivo (pozorno, pomno) pogledati / gledati *koga, što*’ koji se mogao uklopiti u kontekst. Moguće da je prevoditeljica pribjegla drugačijem rješenju jer je u hrvatskome slika dvostrukog para očiju zastupljena u frazemu *u četiri oka* sasvim drugačijega značenja (‘nasamo, bez svjedoka, udvoje, u povjerenju’).

- (3) Къде е речта? – попита той, блед като платно. (110. str.)
Gdje je govor? – upitao je, blijed kao krpa. (107. str.)

Bugarski frazem poredbene strukture *блед като платно* preveden je djelomičnim ekvivalentom *blijed kao krpa*. Riječ je o predmetima (*platno* i *krpa*) koji jesu semantičke bliske, pripadaju istom semantičkom polju i u tom je smislu slikovitost dvaju frazema podudarna jer se temelji na istoj predodžbi. S druge strane, u hrvatskome rječniku postoji frazem i *blijed kao platno* kao varijanta frazema *blijed kao krpa*, no prevoditeljica nije odabrala potpuni ekvivalent. Razlog tomu je, pretpostavljamo, vrlo niska frekventnost u hrvatskome jeziku za razliku od bugarskoga. Ovo je još jedan primjer koji potvrđuje da frazem podudaran oblikom i značenjem u ciljnom jeziku nije uvijek dobro prijevodno rješenje zbog razlike u učestalosti i konvencionaliziranosti. U ovome je slučaju hrvatski frazem *blijed kao platno* dio pasivnoga frazeološkog fonda i kao takav neadekvatan prijevodni ekvivalent.

- (4) Самият той беше драпал като луд да се измъкне от безутешния си кабинет в министерството и знаеше, че каузата си струва борбата и унижението до последната капка. (171. str.)

On sam kopao je rukama i nogama kako bi se izvukao iz svog jadnog ureda u ministarstvu i znao je da se za to vrijedi boriti i ponižavati do posljednjeg daha. (167. str.)

U ovome je primjeru prevoditeljica odlučila bugarski frazem *до последна капка* prevesti hrvatskim *do posljednjeg daha*. U oba je frazema riječ o slici koja asocira na zadnje trenutke života – u hrvatskome je to posljednji dah, a u bugarskome posljednja kap krvi, iako to nije u sastavu frazema eksplicitno navedeno. U tom je smislu slika u bugarskome frazemu intenzivnija jer se odnosi na nasilnu smrt. Prevoditeljsko je rješenje, pretpostavljamo, motivirano time što je u hrvatskome ekvivalentnom frazemu *do zadnje (posljednje) kapi (kaplje) krvi* prisutna sastavnica krv, i u uporabi se u pravilu ne izostavlja, kao što je to slučaj u bugarskome.

- (5) Беше по-щастлива отвсякога, че си е обрала крушите оттам. (241. str.)

Bila je sretnija nego ikad što je pokupila svoje krpice otamo. (234. str.)

Značenjski ekvivalentni frazemi *обурам си / обера си крпушуме* i *pokupiti (skupiti, uzeti i sl.) svoje krpice* ipak se donekle razlikuju u frazemaškoj slici. U hrvatskome je frazemu slika doduše jasnija (*pokupiti krpice*) za razliku od bugarskoga (*pokupiti kruške*) što bugarski frazem čini duhovitijim u odnosu na hrvatski. Kod djelomičnih frazema razliku možemo utvrditi i na razini stilističke obojenosti, što bi u konkretnome slučaju za bugarski primjer bila odrednica šaljivo. Uvijek treba imati na umu da u prijevodu može doći do povećanja ili smanjenja intenziteta mar-

kiranosti frazeoloških jedinica.

U prijevodu je upotrijebljeno 16 djelomičnih ekvivalenata, frazema s drugačijim sastavnicama, ali podudarnom motivacijom koja se temelji na istoj predodžbi te isto-vjetnim značenjima. U većini slučajeva formalno različite sastavnice frazema konceptualno su bliske, pripadaju istom semantičkom polju ili su blisko značne. Pomaci su utvrđeni u stupnju obilježenosti frazema te u učestalosti uporabe.

5.3. PRIJEVOD SEMANTIČKIM EKVIVALENTOM

падаше такова *подливане на вода* (30) – palo je takvo *podmetanje nogu* (27); *обади се ни в клин, ни в рѣкав* консулт Мавродиев (34) – javio se konzul Mavrodiev, *kao pao s Marsa* (31); но и този *път удари на камък* (63) – ali i ovaj put je naletio na *tvrd orah* (60); надежда беше попарена още в *зародиши* (128) – *nada je bila sasječena u korijenu* (125); да не *впрягаме каруцата преди коня!* (168) – *da ne letimo pred rudu!* (165); самият той *беше драпал като луд* (172) – *on sam kopao je rukama i nogama* (168); не, *никой не дава пет пари* (255) – ali nitko *ne mari ni pišljiva boba* (247); *че се действа през главата ви* (274) – *da se radi iza vaših leđa* (281);

- (1) Падаше такова подливане на вода, че пътят към заветния остров бе з априличал на ледена пързалка. (30. str.)

Palo je takvo podmetanje nogu da je put prema cijenjenom otoku sličio već na bojno polje. (27. str.)

Kao semantički ekvivalenti u ovom su primjeru upotrijebljeni glagolski frazemi *подливам вода на някого* i *podmetnuti / podmetati nogu komu*, ali kao imenske varijante. Frazemi su jednake slikovitosti i stilske obilježenosti, jednako učestali u upotrebi, tako da je u ovome slučaju u prijevodu postignut jednakovrijedan efekt.

- (2) Профсъюзът на пощенските работници обеща да закупи 50 билета – *обади се ни в клин, ни в рѣкав* консулт Мавродиев, навярно с плахата надежда да спечели благоразположението на началника. (34. str.)

Sindikat poštanskih radnika obećao je kupiti 50 karata – javio se konzul Mavrodiev, *kao pao s Marsa*, zasigurno s plahom nadom kako će osvojiti blagonaklonost veleposlanika. (31. str.)

Blisko značne frazemske jedinice *ни в клин, ни в рѣкав* ('neumjesno, bez ikakve

veze s onim o čemu se govori ili radi') i *kao da je pao s Marsa* tko ('kao da ništa ne zna *tko*, kao da je lud tko; zatečen (neobaviješten) je *tko*'), strukturno se u potpunosti razlikuju, u bugarskome su frazemu sastavnice povezane sintaktičkom vezom neovisnog tipa, dok je hrvatski poredbeni frazem povezan sa strukturom zavisne rečenice. U kontekstu bugarski frazem ima funkciju priložne oznake, dok je hrvatski u funkciji atributa tj. odnosi se na subjekt. Ipak, na značenjskoj je razini ostvarena ekvivalencija u prijevodu, uz vještu modifikaciju strukture rečenice.

- (3) – Дай да не впрягаме каруцата преди коня! – Нали всичко беше окей? – сети се тя и добави разочаровано: – Пък сега да не слагаме олиото... – Казах да не впрягаме... (168. str.)
 Ajde da ne letimo pred rudu! – Zar nije sve bilo ok? – prisjetila se i dobacila razočarano: – Da ne dolijevamo ulje... – Rekao sam da ne letimo... (165. str.)

U ovome je primjeru kao prijevod bugarskoga frazema *впрягам каруцата пред коня* upotrijebljen frazemski semantički ekvivalent *trčati pred rudu*. Prevoditeljica je učinila pogrešku i u frazemu umjesto *rudo* upotrijebila riječ *ruda*, vjerojatno pod utjecajem srpskoga i/ili bosanskoga jezika (porijeklom je iz BiH) u kojima frazem glasi *trčati pred rudu*. No, u sva se tri jezika *rudo*, tj. *ruda*, odnosi na polugu koja je uglavljena u prednji trap zaprežnih kola. Osim toga, značenjski se bugarski i hrvatski frazem u potpunosti ne podudaraju. Značenje je bugarskoga frazema 'zamijeniti redoslijed stvari, raditi gluposti, činiti nešto naopako i pogrešno', a hrvatskoga 'nepotrebno ubrzavati (požurivati) stvari, prije vremena se umiješati *u što*'. Dakle, riječ je o frazemima koji nisu značenjski u potpunosti podudarni, hrvatski posjeduje vremensko značenje, dok je u bugarskome naglasak na nerazboritom i pogrešnom postupku. U rječnicima nismo pronašli odgovarajući značenjski pandan, ali u jednom od diplomskih radova o animalističkim frazemima zabilježen je frazem *upregnuti konja za šarage* (šaraglje) koji se temelji na istoj predodžbi i značenjski je ekvivalentan (Hajnić 2023: 70). Pretpostavljamo da je riječ o frazemu koji je dio pasivnoga frazeološkog fonda i kao takav bio bi nepoznat (a možda i nerazumljiv) čitateljima. Prevoditeljica je odlučila upotrijebiti frazem koji odgovara po učestalosti i raširenosti upotrebe, motivacijom se veže uz animalistički svijet, ali je takvim postupkom došlo do semantičkoga pomaka u prijevodu.

Prijevod semantičkim ekvivalentom u analiziranome korpusu zastupljen je u osam slučajeva. U analizi je primijećeno da je za isti frazem upotrijebljeno više prijevodnih

rješenja kako bi se ostvarila kontekstualna adekvatnost te da tzv. semantički ekvivalenti mogu biti istoznačni, ali i bliskoznačni.³

5.4. KOMPENZACIJA

си свиркаш (47) – *boli te don* (44); разследването буксува (143) – *istraga u slijepoj ulici* (145); падна ли ми сега (221) – *sad ćeš mi doći šaka* (214); скоро ще ти просветне (228) – *uskoro će ti se upaliti lampica* (220).

- (1) Ако се държиш като мъж, прибираш си тлъстия дял плюс аванса и си свиркаш. (47. str.)
Ako se poneseš kao muškarac, uzimaš svoj debeli dio plus predujam i boli te don. (44. str.)

U bugarskome općem rječniku je za glagol *свиркам* si navedeno da pripada razgovornome stilu i da ima značenje ‘ne obraćati pažnju *na što*, ne uzimati u obzir važnost *čega*’. Semantički mu je analogan frazem *boli don* koga za koga, za što koji je također razgovorno intoniran. U ovome je slučaju postignut jednak intenzitet markiranosti iskaza u prijevodu.

- (2) Не се коси! Пише, че „разследването буксува“. (143. str.)
Ne sekiraj se! Piše „istraga u slijepoj ulici“. (145. str.)

Bugarski glagol *буксувам* koristi se u značenju ‘zaglaviti, zapeti’, ali samo za opis prijevoznih sredstava koja su zapela u blatu ili snijegu. S obzirom na to da u hrvatskome nemamo glagol adekvatnog specifičnog značenja, prevoditeljica se odlučila za frazem *slijepa ulica* kojim se opisuje bezizlazna situacija, stranputica ili put koji nikamo ne vodi. U ovome je slučaju upotrebom frazema u prijevodu provedena kompenzacija u pravom smislu, jer prevedeni iskaz karakterizira veći stupanj figurativnosti u odnosu na izvorni.

Na temelju analize postupka kompenzacije (doduše na malom broju primjera) možemo rezimirati da je zapravo riječ o obrnutoj parafrazi, o postupku u kojemu je jedna riječ, najčešće prenesenoga značenja, prevedena frazemom tj. višerječnom konstrukcijom prenesenoga značenja. Razvidno je da je u nekim primjerima ovim prijenosom došlo do asimetrije u intenzitetu obilježenosti.

³ Vidović Bolt (2018: 1207) ih stoga opravdano naziva približnicima.

5.5. DOSLOVNI PRIJEVOD

„Да би мирно седяло, не би чудо видяло” (22) – „Da je mirno sjedilo, ne bi čudo vidjeli” (19), че на Батъката ще му кипнат лайната (74) – jer će Batku *pokipiti govna* (71), декодиран на ползу роду от сърчен български студент (77) – koji je dekodirao jedan vješti bugarski student *na korist rodu* (75), прие поражението с каменно лице (165) – prihvatio je poraz *kamenoga lica* (162), след дъжд качулка (235) – *poslije kiše – kabanica* (228).

- (1) Айде да действаме, че на Батъката ще му кипнат лайната – заключи Чаво делово. (74. str.)
 Ajmo na posao jer će Batku pokipiti govna – Čavo je poslovno zaključio. (71. str.)

U ovome je primjeru izrazito slikovit žargonski frazem *kato mi кипнат лайната* značenja ‘izgubiti strpljenje’ doslovno preveden s *pokipiti govna*. U cilnom tekstu ovo prijevodno rješenje zvuči neprirodno i nerazumljivo. Moglo se pribjeći glagolu *prekipjeti* kojim bi se zadržala doza razgovornosti, ali bi se izostavila obilježnost ostvarena imenicom *govno*.

- (2) Измъкна изпод задника си олющеното дистанционно управление и включи порноканала, декодиран на ползу роду от сърчен български студент. (77. str.)
 Izvukao je ispod dupeta izlizani daljinski i uključio porno-kanal, koji je dekodirao jedan vješti bugarski student na korist rodu. (75. str.)

Postupak doslovnoga prijevoda bugarskoga frazema *na ползу роду* (‘u službi ljudi’) u ovom je slučaju opravdan jer je riječ o transparentnom frazemu čije je značenje moguće dešifrirati na temelju značenja sastavnica.

- (3) Беше извършено начаса. Дейл Ръдърфорд прие поражението с каменно лице. (165. str.)
 To je bilo učinjeno istog trenutka. Dale Rutherford prihvatio je poraz kamenoga lica. (162. str.)

Iako za bugarski frazem *каменно лице* u hrvatskome postoji djelomični ekvivalent s nešto izmijenjenom slikom *pokeraško lice*, prevoditeljica se odlučila za doslovni

prijevod frazema. I ovim je postupkom ostvarena adekvatnost prijevoda zbog jasne simbolike pridjeva *kameni*, a sintagma se kao okazionalizam sporadično javlja u hrvatskome jeziku. U ovome se slučaju mogla upotrijebiti i sveza riječi *ledeno lice* koja doduše nije u jednakoj mjeri konvencionalizirana i ustaljena u odnosu na bugarski frazem.

(4) Да се сърдят, ако щат – след дъжд качулка. (235. str.)

Neka se ljute, ako hoće – poslije kiše – kabanica. (228. str.)

Za bugarski frazem *след дъжд качулка* u hrvatskome jeziku nalazimo semantički ekvivalent analogne raširenosti i učestalosti uporabe *piši kući propalo <je>*. Doslovni prijevod frazema ne priječi razumijevanju teksta zbog jasnoće frazemske slike. Ipak, ovakvim je postupkom došlo do pomaka u recepciji teksta jer je potreban kognitivni napor u razumijevanju metafore.

Problematičnost ovoga postupka je u različitom statusu frazema u prijevodu u odnosu na izvornik. Frazem u izvorniku dio je općega frazeološkog fonda, dakle ustaljen je i konvencionaliziran, dok je u prijevodu, iz čitateljske perspektive, riječ o autorsko-me frazemu, tj. stilskoj figuri većeg stupnja markiranosti. Osim toga, postoji i rizik nerazumijevanja doslovno prevedenoga frazema, pogotovo kad je on u potpunosti desemantiziran, tj. manje motivacijski transparentan.

5.6. PRIJEVOD PARAFRAZOM

Među nefrazeološkim postupcima u ovome je prijevodu najzastupljeniji postupak parafraze, pri čemu razlikujemo markiranu i nemarkiranu parafrazu te jednorječnu i višerječnu parafrazu.

5.6.1. MARKIRANA PARAFRAZA

трепна *като опарена* (28) – trgnula se *као оречена* (25); Баничаров бе принуден да *изплюе камъчето* (28) – Gibaničarov je bio prinuđen *propjevati* (26); винаги се прави на ударена (38) – uvijek *se pravi blesava* (36); *свят да ви се завие* (59) – da će vam se *zavrtjeti* u glavi (56); Бейлис *вресше и кипеше* (89) – Bailey's *se ključao* (86); какво *да си кривиш душата* (97) – *Da se ne zavaravato* (94); това беше същинска *манна небесна* (103) – to su bili *znaci s neba* (109); е сега вече разстройството ми е *в кърпа вързано* (123) – E, sad mi *već ne gine* proljev! (120); услугите на Зиблинг вече *му излизаша доста*

солени (187) – Zieblingove usluge već su mu *postale* dosta *paprene* (182); *изсмукали са си го от пръстите!* (191) – *to su izvukli iz malog mozga!* (186); *той се отдръпна като опарен* (222) – *povukao se kao opečen* (215); *Господи, едно към едно!* (255) – *Bože, stopostotna je!* (247); *ще ми видиш сметката?* (292) – *koknut ćeš me?* (287).

- (1) Бейлис вреше и кипеше, изпускайки остра миризма на потни тела. (89 str.)
Bailey's je ključao ispuštajući oštar miris znojnih tijela. (86. str.)

Ovaj nam primjer pokazuje da se postupkom parafraze u prijevodu može zadržati stilska obilježnost. Kao prijevodni ekvivalent bugarskome frazemu *вяря и кипя* značenja 'burno i dinamično protječe što' upotrijebljen je glagol *ključati* u konotativnom značenju 'komešati, vrvjeti'. Glagol *ključati* (*куня*) ujedno je i sastavnica frazema, pa na ovu preobliku možemo gledati kao i na postupak doslovnoga prijevoda i potom kraćenja.

- (2) Услугите на Зиблинг вече му излизаха доста солени, но разходите все пак можеха да се оправдаят. (187. str.)
Zieblingove usluge već su mu postale dosta paprene, ali ti troškovi ipak su se mogli opravdati. (182. str.)

Za bugarski frazem razgovornoga karaktera *излиза ми солено* kojim se opisuje sku-poća, upotrijebljena je jednorječna parafraza, pridjev *papreno*, koji se u hrvatskome aktivno rabi u značenju visokih cijena, čime je ostvarena kontekstualna adekvatnost i potpuno funkcionalno podudaranje.

- (3) – Ти си им казала! – Не! Изсмукали са си го от пръстите! – енергично възрази тя. (191. str.)
– Ти si im rekla! – Не! To su izvukli iz malog mozga! – energično je uzvratila. (186. str.)

Iako u hrvatskome postoji adekvatan ekvivalent bugarskome frazemu *изсмукам от пръстите си* – *isisati (sisati) iz <maloga> prsta* što, prevoditeljica je kao prijevodno rješenje odabrala figurativnu parafrazu *izvući iz maloga mozga*. Ovime je postignuta semantička ekvivalencija, ali prijevod ekvivalentnim frazedom ipak bi bilo bolje rješenje.

5.6.2. NEMARKIRANA PARAFRAZA

Той *пропусна край ушите си* опияването на жена си (25) – *Prečuo je jadikovanja svoje žene* (23); да бъде злепоставен пред *силните на деня* (34) – da bude obrukan pred *vlastima* (31); ние *ще сме си опекли работа* (45) – mi smo već *završili posao* (42); да *се дава заден ход* (46) – da je sad *prekasno povlačiti se* (43); тия мангизи *са ни в кърпа вързани* (71) – ta nam je *lova sigurna* (68); *Сегиз-могиз* завърташе по някоя *баница* (76) – *Katkad* bi složio neku *gibanicu* (73); пак *ще влезе в релсите* на познатия сценарий (79) – da će se opet *naći* u istom scenariju (77); Зиблинг *пропусна* въпроса *край ушите си* (134) – Ziebling je *prečuo* ovo pitanje (131); излязоха няколко души, за да *погледат сеуп* (273) – izašlo nekoliko *radoznalih* ljudi (266).

- (1) Той пропусна край ушите си опияването на жена си, която, както обикновено, роптаеше срещу социалната си участ. (25. str.)
Prečuo je jadikovanja svoje žene, koja je, kao i obično, gundala san svojom socijalnom usudom. (23. str.)

Bugarski frazem u rječniku je registriran u kanonskome obliku *пропускам* (*пропуцам*) / *пропусна покрай* (*край*) *ушите си* нещо uz stilsku odrednicu *razgovorno*. Prevoditeljica je u prijevodu primijenila postupak parafraziranja, i to glagolom *prečuti*, čime je smanjen intenzitet markiranosti frazema. U hrvatskome postoji semantički podudaran frazem s istom somatskom sastavnicom *na jedno uho unutra, na drugo van* <komu> koji bi se, uz određene modifikacije, mogao uklopiti u dati kontekst.

- (2) Той понечи да каже нещо, но усети, че пак ще влезе в релсите на познатия сценарий. (79. str.)
 Zaustio je da kaže nešto, ali se sjetio da će se opet naći u istom scenariju. (77. str.)

Bugarski frazem *влизам в релсите* ima značenje ‘početi djelovati, postupati po ustaljenim normama i zahtjevima’ i preveden je parafraziranjem, i to jednorječno glagolom *naći se*. Ovim je postupkom došlo do neutralizacije teksta, ali i do semantičkoga pomaka odabirom glagola koji se u potpunosti ne podudara sa značenjem frazema.

Odabirom markirane parafraze u prijevodu se zadržavaju stilska obilježja, odnosno postiže se efekt, dok se odabirom nemarkirane parafraze postiže neutralizacija. Takav smo slučaj zabilježili u devet primjera, drugim riječima, devet je frazema u prijevodu *izgubljeno*.

6. ZAKLJUČAK

Analizom je obuhvaćeno ukupno 90 primjera u kojima se frazemi javljaju u izvorniku i/ili u prijevodu. S obzirom na to da je riječ o bliskosrodnim jezicima, očekivana je i veća podudarnost frazeoloških sustava pa ne iznenađuje da je u 35 primjera upotrijebljen potpuni ekvivalent, a u 16 primjera djelomičan. Doslovno je prevedeno tek pet frazema, a u osam je slučajeva prevoditeljica pronašla značenjski ekvivalentan frazem u hrvatskome jeziku. U prijevodu su detektirana četiri frazema koja u izvorniku ne postoje i njih smo uvrstili u postupak kompenzacije. Nefrazeološkim je postupkom prevedeno 26 frazema, i to parafraziranjem, pri čemu je devet frazema prevedeno nemarkiranim izrazima, drugim riječima, devet je frazema u prijevodu izgubljeno. S obzirom na to da su oni donekle nadoknađeni kompenzacijom, prevoditeljica je uspjela ostvariti jednak efekt u prijevodnome tekstu.

U translatološkoj analizi primjećujemo tendenciju zadržavanja frazema u prijevodu, ali i njihove adaptacije u stupnju stilske obilježenosti jer je uglavnom riječ o razgovorno intoniranim frazemima. Također, kao najveća prepreka u ostvarenju adekvatne prijevodne ekvivalencije pokazala se asimetrija u učestalosti frazema, odnosno nedovoljne konvencionaliziranosti ekvivalentnoga frazema u hrvatskome jeziku. U pojedinim je slučajevima prevoditeljica previdjela postojanje frazemskoga ekvivalenta u ciljnome jeziku, no uzrok tomu vjerojatno je razlika u učestalosti frazema pa time i nepoznavanju pasivnoga frazeološkog sloja. Ako se kvaliteta prijevoda mjeri postizanjem istog efekta kao u izvorniku, onda bismo prijevod frazema ovoga romana mogli proglasiti uspješnim.

Zaključno, možemo ponoviti da u prevođenju frazema, bez obzira na stupanj srodnosti između jezika, prevoditelj uvijek nailazi na nepodudarnost u iskaznim potencijalima na frazeološkoj razini. U prevođenju poseže za repozitorijem postojećih frazema u ciljnome jeziku, pri tome se oslanjajući na vlastitu frazeološku kompetenciju, ali i na rječnike. No, valja imati na umu da nam rječnici ne otkrivaju frazem u svoj njegovoj složenosti. Frazem se realizira u kontekstu, pritom aktivirajući sve svoje potencijale prilagodbe. Ipak, adekvatna leksikografska obrada frazeološke građe bila bi od velike pomoći prevoditelju. U hrvatskoj leksikografskoj tradiciji nedostaje praksa bilježenja stilističke obilježenosti frazema,⁴ dok su u bugarskoj frazeografiji stilističke odrednice prisutne u rječnicima još od objavljivanja prvoga frazeološkog rječnika

⁴ Iznimka je *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema* (2017) koji bilježi registre kojem određeni frazemi pripadaju, upućuje na to da je riječ o zastarjelome, vulgarnome ili za uljudnu komunikaciju neprimjerenome frazemu.

1970-ih godina. Osim toga, rječnici ne donose podatke o učestalosti frazema, o čemu svakako treba voditi računa u prijevodu. Kao pomoć prevoditeljima su na raspolaganju računalni korpusi u kojima se može provjeriti učestalost frazema (pri čemu valja imati na umu da su u korpusima zastupljeniji frazemi razgovornoga stila), ali i svi oblici frazema koji se razlikuju od konvencionaliziranoga.

Cilj je prevoditelja razumjeti frazem u skupini njegovih konotacija, odnosno pronaći prijevodni ekvivalent koji uključuje konotacijsku, kontekstualnu i kulturološku podudarnost, za što je potrebna jezična i kulturološka kompetencija prevoditelja. Prevoditelj neprestano donosi odluke pregovarajući između originala i prijevoda, svjestan pomaka (žrtvi!) do kojih neminovno dolazi. Frazemi su dobar pokazatelj koliko je prevoditelj dobar pregovarač.

BIBLIOGRAFIJA

PRIMARNA LITERATURA

- BAKER, Mona. 1992. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge.
- ČAGALJ, Ivana. 2022. *O prevođenju Babilona (Izabrana slovačka proza u hrvatskom prijevodu)*. Zagreb: FF press.
- ČAGALJ, Ivana. 2021. „Sociolingvistički i ini aspekti prevođenja frazema (na slovačko-hrvatskom materijalu)”. *Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 25 godina slovakistike u Zagrebu*. Ur. Zrinka Stričević-Kovačević i Maria Kursar Vuksanović. Zagreb: FF Press: 61–72.
- ČAGALJ, Ivana. 2022. „O leksikografskom statusu (ne)standardnih frazema (na hrvatskim i slovačkim primjerima)”. *Šareni filološki stručak. Zbornik u čast profesorici Željki Fink Arsovski*. Ur. Branka Barčot i Anita Hrnjak. Zagreb: FF Press: 63–73.
- ČAGALJ, Ivana i Milina SVÍTKOVÁ. 2014. „Tipologija frazeološke ekvivalencije na primjeru hrvatskih i slovačkih frazema s ihtionimskom sastavnicom”. *Životinje u frazeološkom ruhu*. Ur. Ivana Vidović Bolt. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: 1–15.
- HAJNIĆ, Nikolina. 2023. *Kontrastivna analiza frazema sa zoonimskom sastavnicom motiviranom nazivima domaćih životinja u hrvatskom i španjolskom jeziku*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- IVIR, Vladimir. 1984. *Teorija i tehnika prevođenja*. Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka gimnazija”.
- JOVANOVIĆ, Ana. 2015. *Osnovi teorije prevođenja: sa kritičkim poređenjem prevoda*. Zagreb, Beograd: Plejada, Factum izdavaštvo.
- KURTOVIĆ BUDJA, Ivana i Ivana VIDOVIĆ BOLT. 2013. „Translatološke realizacije dijalektnih frazema”. *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim III*. Ur. Dubravka Sesar. Zagreb: FF Press: 159–165.
- НЕДКОВА, Емилиа. 2003. *Фразеологично богатство в творчеството на Алеко Константинов*. Русе: ЛЕНИ-АН. [NEDKOVA, Emiliâ. 2003. *Frazeologično bogatstvo v tvorčestovo na Aleko Konstantinov*. Ruse: LENI-AN.]
- НЕДКОВА, Емилиа. 2014. „Лингвистични, културологични и прагматични параметри на съпоставителното изследване на български и сръбски анималистични фразеологизми”. [NEDKOVA, Emiliâ. 2014. „Lingvisticzni, kulturologični i pragmaticzni parametri na sâpostavitelното izsledvane na bălgarski i srbski animalistični frazeologizmi.”] *Životinje u frazeološkom ruhu*. Ur. Ivana Vi-

- dović Bolt. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: 1–15.
- MAROJEVIĆ, Radmilo. 1988. *Lingvistika i poetika prevođenja*. Beograd: Naučna knjiga.
- MENAC, Antica. 1994. „Frazeologija u različitim tipovima jednojezičnih hrvatskih rječnika”. *FILOLOGIJA* 22–23: 161–168.
- PAVLOVIĆ, Nataša. 2015. *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb: Leykam International.
- ПОПОВ, Алек. 2009. *Мисия Лондон*. София: Сиела. [POPOV, Alek. 2009. *Misija London*. Sofija: Siela.]
- POPOV, Alek. 2010. *Misija London*. Prev. Ksenija Banović. Zagreb: Meandarmedia.
- PRITCHARD, Boris. 2015. „Od teksta do prijevoda”. *Priručnik za prevoditelje*. Ur. Aneta Stojić, Marija Brala-Vukanović i Mihaela Matešić. Rijeka: Filozofski fakultet: 43–73.
- ШИПКА, Милан. 2010. *Зашто се каже?* Нови Сад: Прометеј. [ŠIPKA, Milan. 2010. *Zašto se kaže?* Novi Sad: Prometej.]
- TURK, Marija i Maja OPAŠIĆ. 2008. „Supostavna raščlamba frazema”. *Fluminensia* 20(1): 19–30.
- VASUNG, Ана. 2024. „Фразеологична еквивалентност (въз основа на български и хърватски фразеологизми)”. *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин” (София, 2024 година)*. Ur. Светла Коева, Хирстина Дейкова и Максим Стаменов. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин”: 287–293. [VASUNG, Ana. „Frazeologična ekvivalentnost (váz osnova na bálgarski i hárvatski frazeologizmi)”. *Dokladi ot Meždunarodnata konferenciâ na Instituta za bálgarski ezik „Prof. Ljubomir Andrejčin” (Sofija, 2024 godina)*. Ur. Svetla Koeva, Hristina Dejкова i Maksim Stamenov. Sofija: Institut za bálgarski ezik „Prof. Ljubomir Andrejčin”: 287–293.]
- VIDOVIĆ BOLT, Ivana. 2006. „Poteškoće u prevođenju frazema (na primjerima hrvatskih i poljskih frazema)”. *Strani jezici* 35(1): 63–70.
- VIDOVIĆ BOLT, Ivana. 2018. „Frazemska ekvivalencija u teoriji i praksi”. *Šesti hrvatski slavistički kongres, Zbornik radova sa znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanoga u Vukovaru i Vinkovcima od 10. do 13. rujna 2014*. Ur. Stipe Botica, Davor Nikolić, Josipa Tomašić i Ivana Vidović Bolt. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo: 1202–1209.
- VIDOVIĆ BOLT, Ivana. 2019. „Frazemi – prevoditeljski kamen spoticanja”. *Frazeologija, učenje i poučavanje. Zbornik radova s Međunarodne znanstvene konferencije održane od 19. do 21. travnja 2018. godine u Rijeci*. Ur. Željka Macan. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci: 345–360.

ВЛАХОВ, Сергей и Сидер Флорин. 1990. *Непреводимото в превода*. София: „Наука и изкуство”. [VLAHOV, Sergej i Sider FLORIN. 1990. *Neprevodimoto v prevoda*. Sofija: „Nauka i izkustvo”.]

SEKUNDARNA LITERATURA

- НАНОВА, Ани. 2006. *Фразеологичен синонимен речник на българския език*. София: Издателство „Хейзъл”. [Nanova, Ani. 2006. *Frazeologičen sinonimen rečnik na bălgarskiâ ezik*. Sofiâ: Izdatelstvo „Hejzâl”.]
- MENAC, Antica, Željka FINK-ARSOVSKI i Radomir VENTURIN. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- MENAC, Antica, Željka FINK-ARSOVSKI i Radomir VENTURIN. 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak. [HFR]
- [s.a.] *Речник на българския език*. Институт за българския език. URL: <https://ibl.bas.bg/rbe/> (21. 3. 2025.) [*Rečnik na bălgarskiâ ezik*. Institut za bălgarskiâ ezik.]

IDIOMS – LOST IN TRANSLATION

(A TRANSLATION ANALYSIS OF THE NOVEL *MISSION LONDON* BY ALEK POPOV)

ANA VASUNG

ABSTRACT

In translation practice, especially in literary translation, one of the most challenging tasks is the translation of idiomatic expressions. In the search for an appropriate translation equivalent, the translator employs different types of interlingual equivalence. This paper provides an overview of existing typologies and proposes a distinction between complete, partial, semantic, and zero equivalence. The central part of the paper presents an analysis of the translation of idioms in the Croatian edition of the Bulgarian novel *Mission London* by Alek Popov. The analysis covers a total of 90 examples in which idioms appear in the original text and/or in translation. A distinction is introduced between phraseological and non-phraseological translation to determine how many idioms were lost in translation or to what extent the translation was neutralized. A total of 68 idioms were translated using phraseological translation techniques (complete equivalence, partial equivalence, literal translation, and semantic equivalence). Non-phraseological techniques were used for 23 idioms, primarily through paraphrasing, with nine idioms translated using unmarked expressions, meaning that nine idioms were lost in translation. However, since some of them were compensated for (four idioms), the translator managed to achieve a similar effect in the translated text. Based on the presented translation analysis, the paper proposes a classification of translation methods, discussing their advantages, disadvantages, and impact on the final translation. In conclusion, the paper emphasizes the importance of translation competence and phraseological knowledge, as well as the need for better lexicographical treatment of idioms to facilitate the translator's work and ensure greater naturalness in translation.

KEYWORDS:

Bulgarian language, idiom, Croatian language, translation, translology